

NIKŠA PETRIĆ

Centar za zaštitu kulturne baštine
48450 Hvar

SREDNJOVJEKOVNE SVJETILJKE I PREDROMANIČKI PILASTAR S HVARA

UDK 904 (497.13) »08-10«
Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovne svjetiljke i predromanički pilastar objavljuju se ovdje prvi put. Od tih svojevrsnih svjetiljaka iz ranog srednjeg vijeka bila je do sada objavljena samo svjetiljka s Kornata, pa su svjetiljke s' otoka Hvara izrazit doprinos poznavanju ovih svjetiljki, koje su izrađivane u južnoj Italiji, a datiraju se u 9. i 10. stoljeće. Ove svjetiljke su prvi takvi nalazi na našoj obali i predstavljaju zanimljive arheološke podatke u kontekstu povijesnih događanja na jadranskom prostoru u 9. i 10. stoljeću.

Predromanički pilastar koji je bio nađen u crkvi Svetog Stjepana u Starom Gradu, stilskim se analogijama može datirati u 9. stoljeće, a također prema nekim specifičnostima predromaničke skulpture u Dalmaciji u prvu polovicu 11. stoljeća.

Ranosrednjovjekovna povijest i arheološki spomenici otoka Hvara nisu dosad bili ozbiljnije razmatrani, iako su relevantni podaci itekako značajni za našu ranosrednjovjekovnu povijest i kulturu, osobito jadranskog područja. To ćemo u ovom članku sažeto naglasiti s nekoliko zanimljivih arheoloških podataka.¹

Ranosrednjovjekovna keramika poznata nam je uglavnom s nekropola i podmorskih nalazišta, a zasigurno su malobrojne ranosrednjovjekovne svjetiljke.² Ovdje ćemo najprije opisati nalaze svjetiljaka koje smo pronašli na hvarskom području.

T. 1,1. Glinena svjetiljka (duž. 9,5 cm; vis. 5 cm; šir. 7 cm) smeđecrvenkaste boje, s okrnjenim kljunom, drškom i dijelom oboda. Prije dvadesetak godina izronjena je u uvali Ždrilca na Paklenim otocima ispred Hvara.³

1. N. Petrić, Arheološka istraživanja otoka Hvara. *Hvarski zbornik*, 3, 1975. Isti, O gradu Hvaru u kasnoj antici. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 20, 2975. Isti, Kasnoantički spomenici otoka Hvara. *Hvarski zbornik*, 5, 1977. Isti, Prilozi arheologiji kasnoantičkog grada Hvara. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 28, 1989.

2. D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*. Za-

greb 1976. J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*. Zagreb 1980. Z. Brusić, Neki oblici kasnoantičke i bizantske keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu. *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980., i ondje navedena literatura.

3. Svjetiljku je izronio Jurko Kovačević iz Hvara kod kojeg se i nalazi, kao i svjetiljka na T. 1, 4.

T. 1, 2. Glinena svjetiljka (duž. 12 cm; vis. 7 cm; šir. 5 cm) svijetlosmeđe do crvenkaste boje, sačuvana u cijelosti. Prije dvadesetak godina izronjena je u uvali Garška blizu grada Hvara.⁴

T. 1, 3. Glinena svjetiljka (duž. 10 cm; vis. 4,5 cm; šir. 6,5 cm) svijetlosmeđe do crvenkaste boje, dobro sačuvana, osim ručke i oboda. Zamjetljivi ostaci glazure. Konstatirao sam je ljeta 1989. g. uredujući Arheološku zbirku Dominikanskog samostana Svetog Petra u Starom Gradu, gdje se nalazila u fundusu zbirke, pa zasigurno potječe s područja Starog Grada kao i ostali arheološki nalazi iz te zbirke.

T. 1, 4. Glinena svjetiljka (duž. 12 cm; vis. 5, s drškom 6 cm; šir. 8 cm) crvenkastosmeđe boje, cjelovito sačuvana, osim dijela oboda. Nađena je u prošlom stoljeću u Hvaru, gdje je pripadala zbirci Machiedo, a danas se nalazi u fundusu Arheološkog muzeja u Splitu (kat. br. Fc 1450). Spominje je J. Brunšmid, a fotografiju je objavio F. Buškariol ne datiravši je.⁵

T. 2, 2. Glinena svjetiljka (vis. 19 cm), cjelovito sačuvana, glazirana, zelenkaste boje. SI. 1. Izronjena zaslugom ronilaca u blizini Palmižane na Paklenim otocima ispred Hvara prije desetak godina.⁶

T. 2, 3. Glinena svjetiljka (duž. 8 cm; vis. 8 cm; šir. 7,5 cm) svijetlosmeđe do kafenkaste boje; vide se ostaci glazure; cjelovito sačuvana, osim dijela kljuna. Nađena je u uvali Garška, kao svjetiljka na T. 1, 2. Vidjeti bilješku 4.

T. 2, 4. Glinena svjetiljka (duž. 8,5 cm; vis. 7 cm; šir. 7,5 cm) svijetlosmeđe boje, cjelovito sačuvana, osim dijela kljuna. Ručka i donji joj dio lijepo su profilirani. Izronjena je u uvali Ždrilca kao i svjetiljka na T. 1, 1. Vidjeti bilješku 3.

Dosad je u nas bila poznata samo jedna takva svjetiljka kao hvarske na T. 1., i to s rta Pečena na Kornatima, T. 2, 1., a vjerujem da će se takvih primjeraka još pronaći.⁷ Iako su česti nalazi ovih svjetiljaka specifičnog oblika, T. 1., 1, 3, 2, 4, T. 2, 1., one još nisu dostatno sistematizirane. Izrađivane su u južnoj Italiji, a prema preciznijim istraživanjima datiraju se u 9. i 10. stoljeće, pa je to i najtočnija datacija za kornatski i hvarske primjerke sa zahvalnim poredbama.⁸ Dvije svjetiljke, T. 2, 3, 4., nađene zajedno sa svjetiljkama, T. 1, 1, 2., prema dostupnoj mi literaturi nisam mogao točnije analizirati, ali vjerujem da će se zanimanjem za sadržaj tih nalaza moći još štogod reći na ovu temu. Svjetiljka specifičnog oblika na visokoj nozi s dvjema pobočnim ručkama pripada raritetnoj vrsti svjetiljaka iz ranog srednjeg vijeka za koje, također, treba još

4. Svjetiljku je izronio Joško Novak iz Hvara kod kojeg se i nalazi, kao i svjetiljka na T. II, 3. Podatke o nalazima zahvaljujem navedenim ronionicima. Za arheološki kontekst ovih nalazišta: N. Petrić, O gradu Hvaru u kasnoj antici. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 20, 1975.

5. J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonija. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 1, 1895-1896, 150. F. Buškariol, Zbirka Machiedo u Arheološkom muzeju u Splitu. *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 9, 1988, 34.

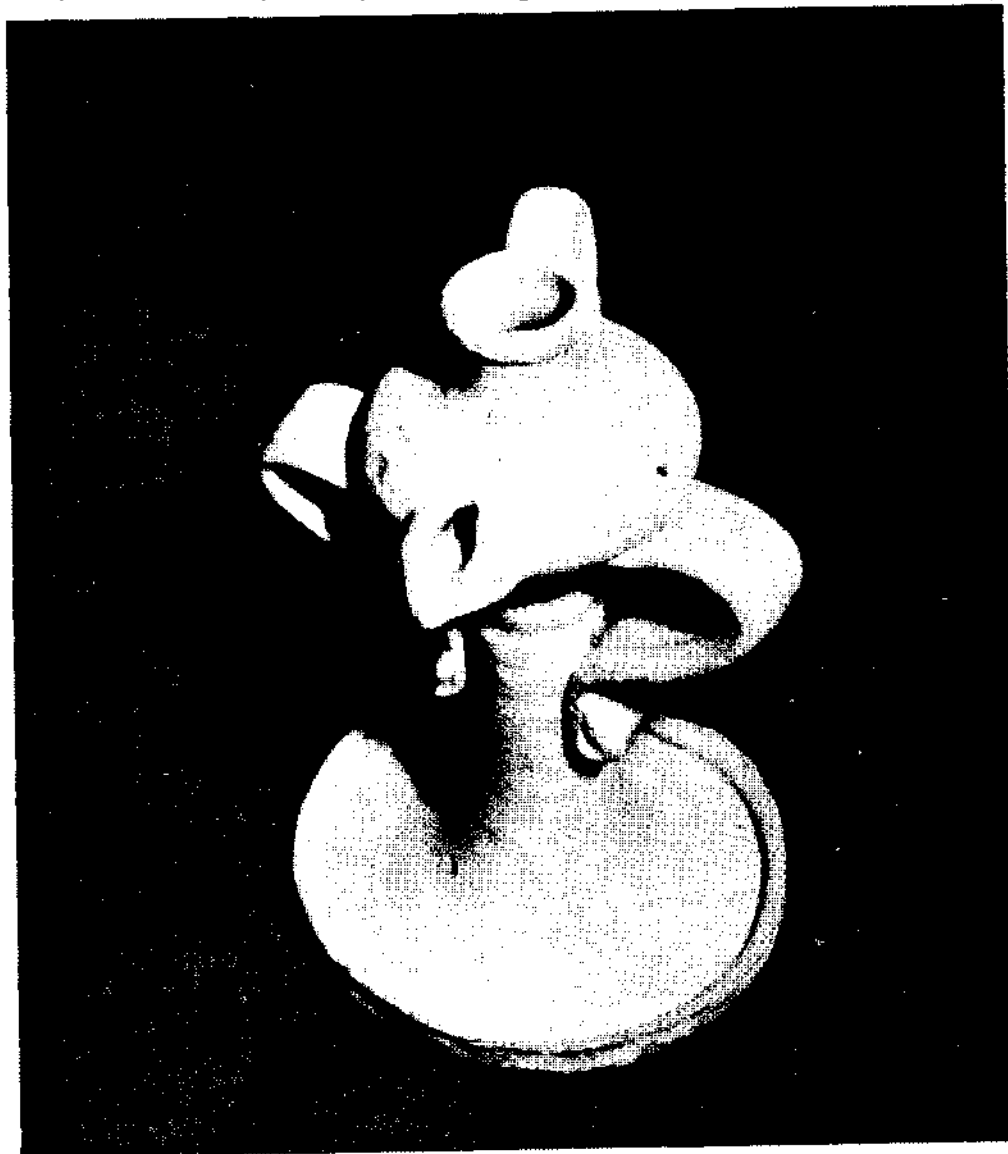
6. Informacije o ovom nalazu su mi dali hvarski slikar Goran Novak i Dietrich Maelchov iz Bremerhafena kod kojeg se svjetiljka nalazi.

7. Z. Brusić, 82, T. 5/2.

8. O. Broneer, *Corinth, Terracotta Lamps*. Harvard 1930, br. 1558, XXIV. H. Menzel, *Antike Lampen im Römischen — Germanischen Zentralmuseum*, Mainz 1954, Abb. 85, 10, 11. R. D. Whitehouse, Excavations at Anglona. *Papers of British School at Rome*, 37, 1969, 64, F. 17, 4. D. B. Whitehouse, A trial excavations at monte d'Irsi, Basilicata. *Papers of British School at Rome*, 38-39, 1971, 46. E. Fabbricotti, Lucerne del Museo Archeologico Domenico Ridola di Matera. *Rendiconti, Atti, Lincei*, XXX, 7-12, 1976, 402-404, T. 8, T. 9. A. Zaccaria Ruggiu, *Le lucerne fittili del Museo Civico di Treviso*. Roma 1980, 136, 137.

preciznijih prouka. Ova je datirana u 9. stoljeće i zanimljiv je prilog problematici ovakvih svjetiljki.⁹

Inače, nalazi koje smo iznijeli zanimljiv su arheološki prilog kontekstu povijesnih događanja u 9. i 10. stoljeću na jadranskom prostoru.¹⁰

Slika 1

9. H. Menzel, 99, Abb. 79, 11., i ondje navedena literatura.

10. F. Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antioyam ilustrantia*. Zagreb 1877. M. Barada, Dinastičko pitanje u Hrvatskoj 11. stoljeća. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 50,

1932. N. Klaić, Historijska uloga neretvanske kneževine u stoljetnoj borbi za Jadran. *Makarski zbornik*, 1, 1970, J. Lučić, Dubrovčani na Jadranskom prostoru od 7. stoljeća do godine.1205. *glad JAZU*, 369, 1975., i ondje navedena literatura.

Predromanički pilastar nađen 1880. g. do danas nije bio objavljen ni analiziran (SI. 2). Mramorni pilastar sačuvanih dimenzija (vis. 67 cm; šir. 37 cm; deb. 14 cm) nađen je u popločenju crkve Svetog Stjepana u Starom Gradu i u svojim ga je bilješkama opisao i nacrtao G. A. Botteri, a nalaz sažeto objavio S. Ljubić.¹¹ S druge strane je natpis iz 1385. g., koji su osim Ljubica objavili V. Vuletić Vukasović i C. Fisković.¹² Ukras pilastra čini kombinirani motiv troprutaste kružnice i romba. Taj motiv, koji je čest na predromaničkoj skulpturi od sjeverne Italije i Istre do Dalmacije, zahvalan je za potrebe. Da ne nabrajamo opširne analogije, napominjemo da se u sjevernoj Italiji, kao i u Istri skulptura s tim motivom datira u 9. stoljeće.¹³ Međutim, prostor Dalmacije je zanimljiviji za raščlambe na primjeru tog motiva. Analogni hvarskom pilastru su onaj iz lapidarija Arheološkog muzeja u Splitu, s kninskog Kapitula i pilastar iz Trogira koji mu je najsljedniji, a datira se u 9. stoljeće.¹⁴ Motiv s našeg pilastra ima analogija s nadvratnikom crkve Svete Nediljice iz Zadra, sa ciborijem prokonzula Grgura i ciborijem iz crkve Sv. Tome u Zadru, te s kotorskim ciborijem iz crkve Svetog Tripuna.¹⁵ Dio s ovim motivom kotorskog ciborija datira se u 9. stoljeće, kako navodi i Petricioli, dok ciborije iz crkve Sv. Tome i prokonzula Grgura sa sigurnošću datira u prvu polovicu 11. stoljeća. Skulptura iz Svete Nediljice datira se u 11. stoljeće, a Petricioli smatra da je skulptura nastala istodobno kad i crkva, pa bi prema tome i nadvratnik bio datiran u 11. stoljeće.

Promotrimo li iznesene podatke, mislimo da se hvarski pilastar može datirati u 9. stoljeće čemu sam osobno sklon, kao što je prihvatljiva i datacija u prvu polovicu 11. stoljeća prema Petriciolijevim prosudbama i specifičnoj situaciji u predromaničkoj skulpturi dalmatinske Hrvatske. Nalaz predromaničkog pilastra iz crkve Svetog Stjepana, pored Sveca, Korčule, Majsana i Brača, obogaćuje nalaze predromaničke skulpture insularnog dijela dalmatinske Hrvatske.¹⁶ Pilastar je posebice zanimljiv za ranosrednjovjekovnu povijest otoka, jer se u dokumentima ta crkva spominje kao katedralna, *Alias Cathedralis dum locus is esset civitas*.¹⁷

11. S. Ljubić, Nadpisi iz srednjega doba. *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 3, 1881, 24-25. Svezak arheoloških i povijesnih bilješki o nalazima s područja Starog Grada od G. A. Botteri nalazi se u Arhivu dominikanskog samostana Svetog Petra u Starom Gradu.

12. V. Vuletić Vukasović, Natpisi. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 4, 1881, 150. C. Fisković, Hektorovičev Tvrdalj. *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, 2, 1957, 104. - Pilastar se nalazi u Arheološkoj zbirici Dominikanskog samostana.

13. B. Marušić, Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1947-1955. *Starohrvatska prosvjeta*, 6, 1958, SI. 20, f. Isti, Doprinis poznavanju povijesno umjetničkih spomenika kaštela Bale u južnoj Istri. *Starohrvatska prosvjeta*, 13, 1983, T. 6/3, T. 19/7. Isti, Kompleks bazilike Svete Sofije u Dvogradu. *Histria archaeologica*, 2, 1971, T. 16/1.

14. M. Abramić, Basreljef Sv. Juraj u Žrnovici. *Starohrvatska prosvjeta*, 1-2, 1927, 79, SI. 2/1. Ž. Rapanić, -Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu. *Vjesnik za arheolo-*

giju i historiju dalmatinsku, 60, 1963, ne donosi ovaj pilastar. T. Burić, Predromanička skulptura u Trogiru. *Starohrvatska prosvjeta*, 12, 1982, T. 8/29. Isti Ranosrednjovjekovna skulptura s Kapitula kod Knina. *Starohrvatska prosvjeta*, 18, 1990, T. 6/17.

15. M. Pejaković - N. Gattin, *Starohrvatska sakralna arhitektura*. Zagreb 1982, 255. I. Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*. Zagreb 1960, T. 1-2, si. 3, 4, si. 18. Isti, Ciborij iz zadarske crkve Sv. Tome. *Starohrvatska prosvjeta*, 11, 1981, T. I.

16. C. Fisković, Spomenici otoka Visa od 9. do 19. stoljeća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 17, 1968, 152.

C. Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu. *Starohrvatska prosvjeta*, 11, 1981, T. 5, T. 8. Isti, Još o Majsanu. *Starohrvatska prosvjeta*, 16, 1987, si. 3. N. Jakšić, Predromanički reljef sa spomenom blaženog Teodora u Bolu na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 25, 1985.

17. S.-Ljubić, Chiesa Vescovile di Cittavecchia. *ha Dalmazia*, 13-14, 1846. D. Domančić, Valierova vizitacija otoka Hvara i Visa. *Arhivska grada otoka Hvara*, I, 1960.

Slika 2.

Od arheoloških podataka iz ranog srednjeg vijeka otoka Hvara napominjemo još i numizmatičke nalaze polufolisa Tiberija III (698-705) i solida romanata Romana III Argira (1028-1034) s područja Starog Grada, odnosno crkve Svetog Ivana.¹⁸

Srebrne naušnice nađene kod crkve Svete Barbare u Dolu pripadaju kasnijem razdoblju.¹⁹

Dakako, posebno zanimljiv dio ranosrednjovjekovne baštine otoka Hvara predstavljaju primjeri sakralne, stambene i fortifikacione arhitekture što zaslužuje posebnu znanstvenu pozornost, pa ćemo o tome nekom drugom prilikom. U ovom sam kratkom članku htio naznačiti nekoliko zanimljivih i novih arheoloških podataka koji su važni za daljnje prouke ovog dijela ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti i arheologije jadranskog prostora.

OPIS TABLI I SLIKA U TEKSTU DESCRIPTION OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

Tabla 1.

Plate 1.

1. - glinena svjetiljka iz uvale Ždrilca na Paklenim otocima ispred Hvara; 2. - svjetiljka iz uvale Garška u blizini grada Hvara; 3. - svjetiljka s područja Starog Grada, otok Hvar; 4. - svjetiljka iz grada Hvara.

1. - clay lamp from Ždrilca Bay on the Pakleni Islands facing Hvar; 2. - lamp from Garška Bay near the town of Hvar; 3. - lamp from the area of Stari Grad, the island of Hvar; 4. - lamp from the town of Hvar

Tabla 2.

Plate 2.

1. - svjetiljka nađena kod rta Pečena na Kornatima; 2. - svjetiljka nađena u blizini Palmižane na Paklenim otocima ispred Hvara; 3. - svjetiljka iz uvale Garška u blizini grada Hvara; 4. - svjetiljka iz uvale Ždrilca na Paklenim otocima ispred Hvara.

1. - lamp found near Cap Pečena on the Kornati Islands; 2. - lamp found near Palmižana on Pakleni Islands; 3. - lamp from the Garška Bay near the town of Hvar; 4. - lamp from the Ždrilca Bay on Pakleni Islands facing Hvar.

Slika 1.

Figure 1.

Svjetiljka nađena u podmorju blizu Palmižane na Paklenim otocima ispred Hvara. Lamp, found in the sea near Palmižana on Pakleni Islands facing Hvar.

Slika 2.

Figure 2

Predromanički pilastar iz crkve sv. Stjepana, Stari Grad, otok Hvar. Preromanesque pilaster from St Stephen's church, Stari Grad, the island of Hvar

18. Z. Dukat - I. Mirnik, Numizmatička zbirka dominikanskog samostana u Starom Gradu na Hvaru. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 3, 1979, 13. N. Jakšić, Solidus romanatus na istočnoj obali Jadrana. *Starohrvatska prosvjeta*, 12, 1982, 177.

19. D. Jelovina, Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području Hrvatske. *Starohrvatska prosvjeta*, 8-9, 1963. N. Jakšić, Naušnice s tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 23, 1983, 64, T. 5/8.

SUMMARY

MEDIEVAL LAMPS AND A PRE-ROMANESQUE PILASTER FROM HVAR

Details concerning medieval lamps and a pre-Romanesque pilaster are here given for the first time. Information about these characteristic medieval lamps have until now only been published concerning a lamp from the Kornati. (Pl. 2. 2.) Four specimens from the island of Hvar, (Pl. 1.) thus mark a considerable addition to our knowledge of these lamps, produced in southern Italy, and dated to the ninth and tenth centuries.⁸ Another rare find was the lamp (PL 2. 2.) with characteristic shaped legs dated 9c. Two lamps (Pl. 2, 3, 4.) were found with lamps. (Pl. 1, 1, 2), and when have been found something more can be said about them. These lamps are the first of their kind to be found on our shores and are thus archaeologically interesting in the context of events in this part of the Adriatic in the ninth and tenth centuries¹⁰.

The pre-Romanesque pilaster was found in St Stephen's church, Stari Grad and can stylistically be dated to the 9c^{13,14} also because of certain characteristics of pre-Romanesque sculpture in Dalmatia in the first half of the 11c.¹⁵

This is the only pre-Romanesque sculpture found on Hvar, and both it and the lamps are important finds for the early medieval history of Hvar and for Croatian archaeology in Dalmatia.

Primljeno 16. V. 1990.
Prihvaćeno 20. IX. 1990.

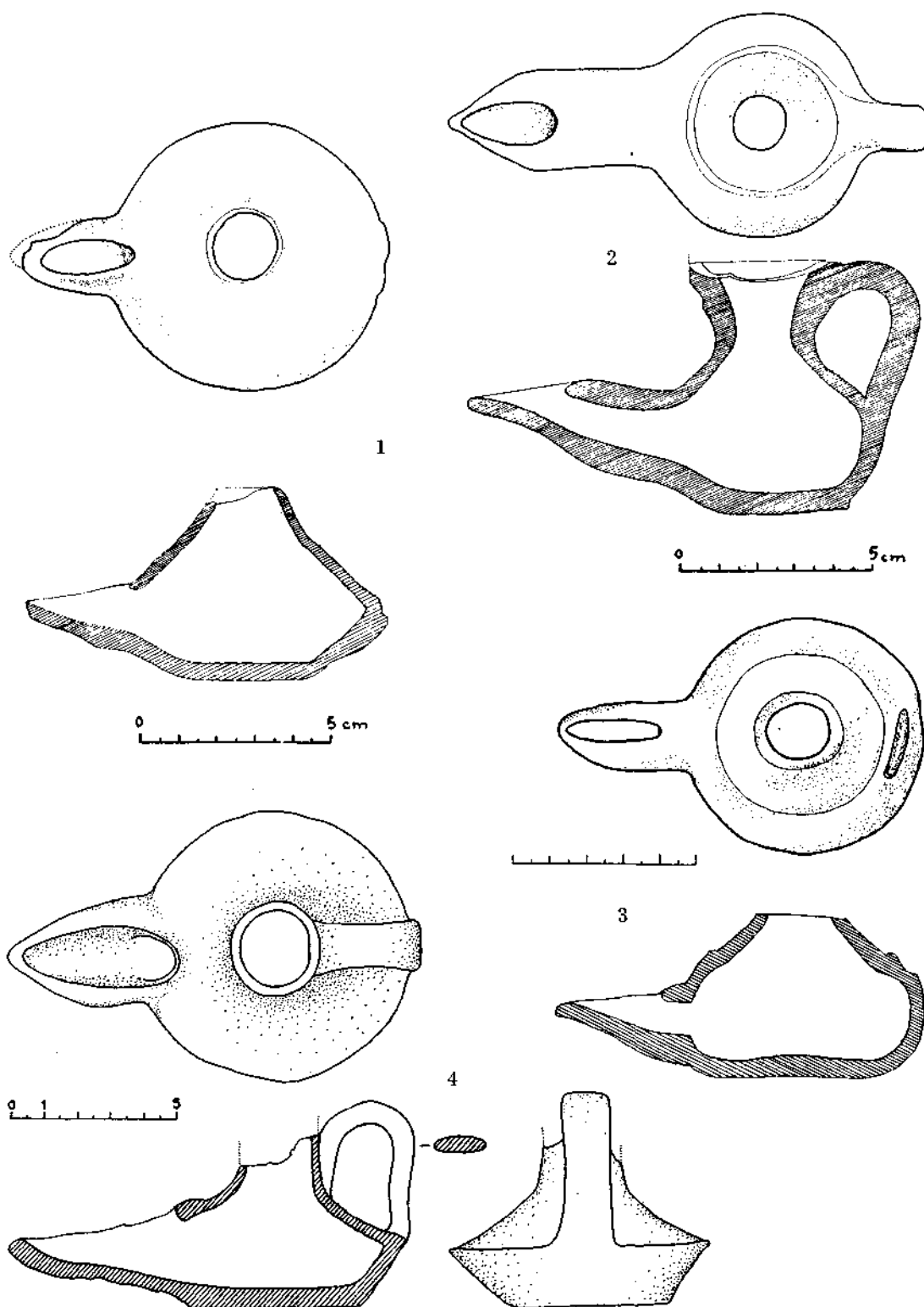

Tabla 1

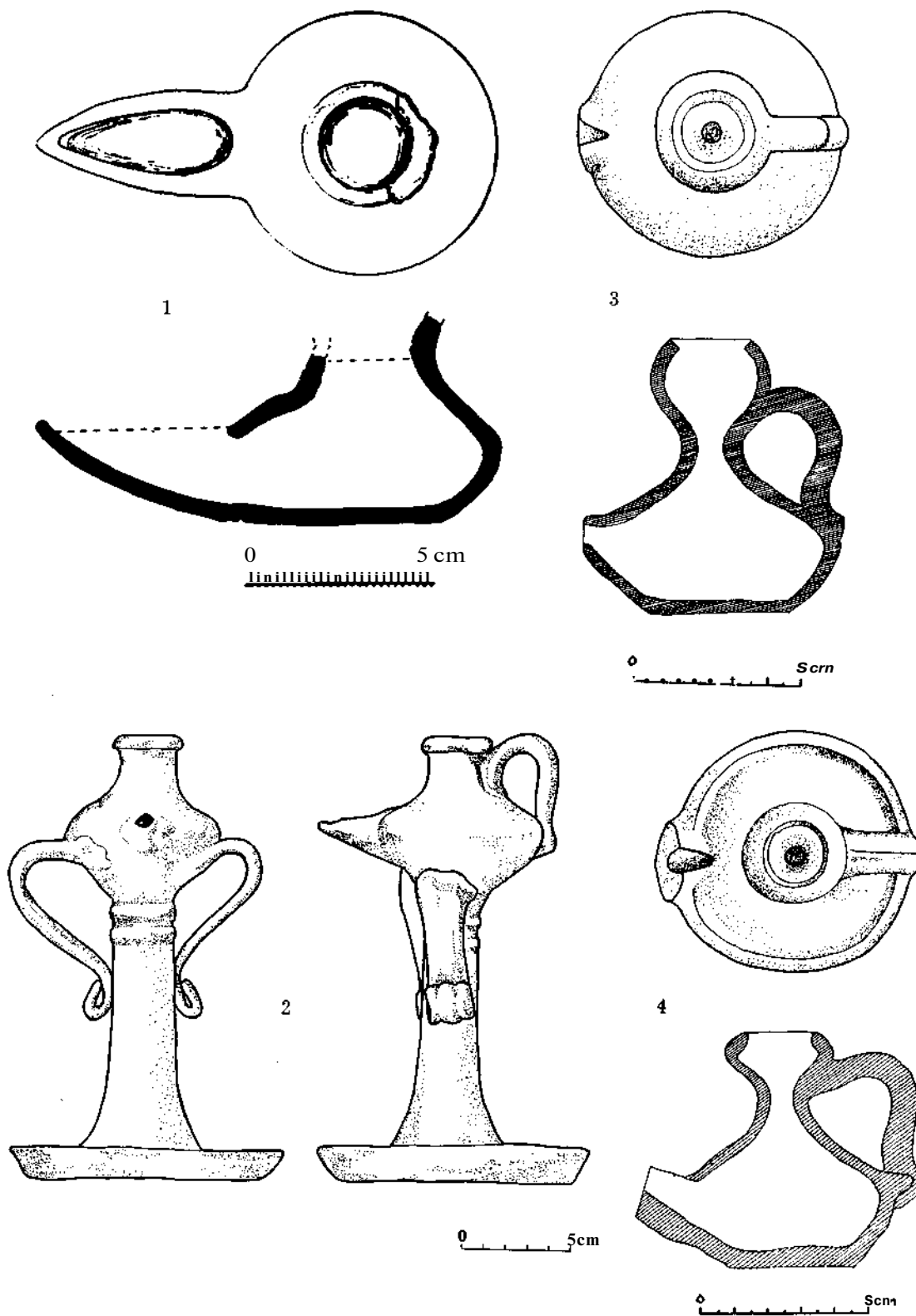

Tabla 2